

Чернієнко А. О.,
кандидат юридичних наук,
головний консультант секретаріату
Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НАРКОЗЛОЧИНИ

REVISION OF JUDGMENTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS ABOUT DRUG CRIMES

Кримінальним процесуальним кодексом України кожній особі гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому цим Кодексом. Безсумнівно, перегляд судових рішень у контексті кримінального судочинства є важливою гарантією щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, особливо у кримінальних провадженнях, де особа обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочинів, а саме у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. З огляду на вищезазначене, важливими є питання, як дотримання прав особи обвинуваченого, так і положень кримінального процесуального законодавства, яке, зокрема, визначає обов'язкові вимоги до відповідних процесуальних дій, рішень, вчинюваних на стадії досудового розслідування кримінального провадження, а також під час підтримання державного обвинувачення в суді. Ігнорування таких вимог, недотримання або порушення визначеного кримінальним процесуальним законодавством порядку їх проведення тягне за собою скасування судових рішень та визнання особи невинуватою у вчиненні наркозлочину. При цьому важливим є той факт, що мотивувальну основу такого рішення, зокрема виправдувального вироку, може становити не реальна невинуватість особи, обвинувачення щодо якої було спростовано стороною захисту шляхом використання всіх інструментів доказування, а допущені під час досудового розслідування помилки, завдяки яким докази визнавались недопустимими, оскільки були отримані із суттєвими порушеннями порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. У цій статті проаналізована судова практика та виокремлені типові помилки, які були допущені стороною обвинувачення під час здійснення державного обвинувачення в суді в наркозлочинах. Крім того, запропоновані шляхи недопущення таких помилок, певні превентивні аспекти, які допоможуть практичним діячам оминати притаманні судовій практиці помилки, що призвели до винесення виправдувального вироку в зазначеній категорії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: наркозлочини, підтримання державного обвинувачення, перегляд судових рішень, права обвинуваченого, виправдувальний вирок.

The Criminal Procedure Code of Ukraine guarantees every person the right to appeal against procedural decisions, actions or omissions of a court, investigating judge, prosecutor, investigator in the manner prescribed by this Code. Undoubtedly, the review of court decisions in the context of criminal proceedings is an important guarantee for ensuring the constitutional rights and freedoms of man and citizen, especially in criminal proceedings where a person is accused of committing serious or especially serious crimes, namely drug trafficking, psychotropic substances, their analogues or precursors. Given the above, it is important to respect both the rights of the accused and the provisions of criminal procedure law, which, among other things, determines the mandatory requirements for appropriate procedural actions, decisions made at the pre-trial investigation, as well as during the prosecution in court. Ignoring such requirements, non-compliance or violation of the procedure established by the criminal procedural legislation entails the revocation of court decisions and the recognition of a person not guilty of a drug crime. Important is the fact that the motivating basis for such a decision, in particular a verdict of acquittal, may not be the real innocence of the person whose accusation was refuted by the defense by using all means of proof, and mistakes made during the pre-trial investigation, which found the evidence inadmissible, as they were received with significant violations of the procedure established by the criminal procedural legislation. This article analyzes the case law and highlights the typical mistakes made by the prosecution during the state prosecution in court, based on the case law on the acquittal of those accused of drug crimes. In addition, the proposed ways to prevent such mistakes, certain preventive aspects that will help practitioners to avoid the inherent errors of judicial practice, which led to the acquittal in this category of criminal offenses.

Key words: drug crimes, support for public prosecution, review of court decisions, rights of the accused, acquittal.

Постановка проблеми. У наукових роботах, присвячених питанням виконання судових рішень та їх оскаржень, розкривається широке коло законодавчо невизначених аспектів, проблем, які обтяжують практику застосування правових норм, які регламентують зазначені питання.

Водночас залишаються малодослідженими питання перегляду судових рішень щодо конкретних кримінальних правопорушень, зокрема у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які також потребують вирішення на науковому та, можливо, законодавчому рівнях.

Аналіз останніх наукових публікацій свідчить про те, що питання перегляду судових рішень

вивчалось Л.О. Богословською, Т.В. Варфоломеевой, І.В. Вернидубовим, М.М. Гродзинським, Ю.М. Грошевим, В.Т. Маляренком, В.В. Молдованом, М.С. Строговичем та іншими вченими-процесуалістами.

Мета статі полягає в комплексному дослідженні актуальних питань судової практики з перегляду судових рішень у кримінальних провадженнях щодо наркозлочинів.

Виклад основного матеріалу. Конституцією України визначено, що однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний розгляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України) [1].

У національному законодавстві Розділом V Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2] передбачена можливість перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції, а також провадження в суді касаційної інстанції. Апеляційний розгляд кримінального провадження відбувається згідно з правилами, визначеними в Главі 31 КПК України. Участь прокурора у процесі перегляду незаконних та необґрунтованих рішень судів першої інстанції до набрання ними законної сили як представника держави є важливою гарантією в контексті своєчасного вжиття заходів реагування для швидкого та реального відновлення порушених прав учасників судового провадження.

Перелік підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції визначений у ст. 409 КПК України, ч. 2 ст. 411 КПК України тощо.

Як свідчить судова практика, такі підстави існують у відповідному взаємозв'язку, а тому прокурори у своїх апеляційних скаргах посилаються майже на кожну з них, вважаючи, що ці порушення були допущені судами першої інстанції в процесі розгляду кримінального провадження щодо наркозлочинів.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 409 КПК України підставою для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції є неповнота судового розгляду. Неповним, відповідно до ч. 1 ст. 410 КПК України, визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого, справедливого судового рішення.

Звертаючись до суду апеляційної інстанції зі скаргою на вирок суду першої інстанції з наведеної підстави, прокурору варто уникати типової помилки, яка автоматично виключає змогу апелювати саме з підстав неповноти судового розгляду.

Зокрема, колегією суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Херсонської області [3] розглянуто скаргу прокурора, який, зокрема, посилався на невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження. На підставі ч. 2 ст. 394 КПК України апеляційний суд залишив без розгляду доводи апеляційної скарги щодо неправильності кваліфікації дій обвинуваченого за ч. 1 ст. 309 КК України, оскільки фактичні обставини кримінального провадження ніким із сторін кримінального провадження не оспорювалися, докази стосовно яких судом, згідно з ч. 3 ст. 349 КПК України, не досліджувалися.

За таких обставин прокурору необхідно пам'ятати, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 392 КПК України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, крім випадків, передбачених ст. 394 цього Кодексу. Своєю чергою ч. 2 ст. 394 КПК України визначає, що судові рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстав заперечення обставин,

які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК України.

Тому за вказаною категорією кримінальних правопорушень прокурор має враховувати наведені положення та зіставляти їх з обставинами кримінального провадження, поведінкою обвинуваченого, з метою визначення доцільності або недоцільності скороченого обсягу дослідження доказів, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України.

Невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження є поширеною підставою для скасування або зміни судового рішення в процесі розгляду справи в суді апеляційної інстанції (п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 411 КПК України судові рішення вважаються таким, що не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, якщо: 1) висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду; 2) суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки; 3) за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, в судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші; 4) висновки суду, викладені в судовому рішенні, містять істотні суперечності.

У кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів виникають випадки, коли суди першої або апеляційної інстанцій не беруть до уваги докази, які могли вплинути на його висновок, визнаючи їх недопустимими. Здебільшого це стосується тих рішень, де суди виправдовують обвинувачених та визнають факт провокації злочину.

Так, Постановою колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду [4] скасовано вирок суду апеляційної інстанції, яким виправдано особу у зв'язку з недоведеністю вчинення ним кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 307 КК України, та призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

У вказаній постанові було встановлено, що апеляційний суд не спростував тверджень місцевого суду про наявність у діях працівників правоохоронних органів ознак провокації злочину та не звернув уваги на ту обставину, що стосовно особи, яка брала участь у проведенні оперативних закупок, здійснювалося досудове розслідування за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, що може свідчити про певну залежність зазначеної особи від правоохоронних органів і, як наслідок, констатована наявність істотних порушень вимог кримінального процесуального закону.

З метою уникнення такого випадку прокурору необхідно оперувати позицією деяких суддів, які висловлюють власну думку стосовно провокації. Зокрема, колегія суддів судової палати в кримінальних справах та справах про адміністративні право-

порушення Апеляційного суду Донецької області у вироку зазначила: «Не є провокацією пропозиція особи, котра співпрацює з правоохоронними органами вчинити злочин, на яку винний погоджується. Адже за відсутності ознак послідовного цілеспрямованого схиляння до кримінального правопорушення та наявності інформації про самостійну попередню підготовку винного до його вчинення, сам по собі факт відповідної пропозиції не дає достатніх підстав, що звернення конкретної особи мало вирішальний вплив на формування злочинного наміру та що в іншому випадку злочин не було б вчинено» [5].

На підсилання доводів щодо незаконності прийняття рішення суду першої інстанції за наведеної підстави прокурору необхідно обґрунтувати безпідставність висновку суду про провокацію обвинуваченого з боку працівників поліції, наголошуючи на тому, що проведення стороною обвинувачення оперативної закупки було засобом розслідування злочину, зауважуючи на його суспільній небезпечності.

Слід вказати, що відповідно до вимог ст. 87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Своєю чергою у ч. 2 ст. 87 КПК України визначено вичерпний перелік підстав, коли суд зобов'язаний визнати істотними порушенням прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов, отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження, порушення права особи на захист; отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; порушення права на перехресний допит; отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

З урахуванням вказаного прокурору необхідно обґрунтувати та переконати суд апеляційної інстанції у тому, що в процесі надання суду доказів у кримінальному провадженні щодо обвинуваченого, порушень, визначених вказаною статтею, з боку сторони обвинувачення не вбачається, а в матеріалах справи наявний достатній обсяг доказів, які підтверджують викладені фактичні обставини справи, що у своїй сукупності є достатніми для визнання винуватості особи у вчиненні інкримінованих кримінальних правопорушень та ухвалення обвинувального вироку.

Істотні порушення вимог КПК України та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, визначені як підстави для

апеляційного оскарження, мали також активно використовуватись під час звернення прокурором до суду вказаної інстанції. Нагадаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 412 КПК України істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону є такі порушення, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення.

Своєю чергою неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, відповідно до ч. 1 ст. 413 КПК України, є: 1) незастосування судом закону, який підлягає застосуванню; 2) застосування закону, який не підлягає застосуванню; 3) неправильне застосування закону, яке суперечить його точному змісту; 4) призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею закону України про кримінальну відповідальність.

Отже, з метою доведення наявності вказаних підстав для оскарження судового рішення першої інстанції щодо злочинів у вказаній сфері, виходячи з судової практики судів апеляційної інстанції, прокурору необхідно акцентувати увагу суду на тому, що: 1) суд першої інстанції має належним чином враховувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, адже деякі з них, відповідно до ст. 12 КК України, належать до категорії тяжких, тобто є злочинами підвищеної суспільної небезпечності [6]; 2) у разі вчинення особою протягом невідбутої частини покарання нового злочину і призначення їй покарання за правилами, передбаченими ст. 71 і ст. 72 КК України, яке згідно з ч. 3 ст. 72 КК України за сукупністю вироків складанню не підлягає, суд, не зважаючи на це, має застосувати вимогу ст. 71 КК України і визначити за сукупністю вироків таке остаточне покарання, яке має бути більше як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вирокіом. У такому випадку суд має визначати остаточне покарання у вигляді невідбутої частини покарання за попереднім вирокіом та покарання за новим, ухваливши рішення про їх самостійне виконання [7]; 3) відповідно до п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» [8] призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої законом за цей злочин, або перехід до іншого, м'якшого виду основного покарання, або непризначення обов'язкового додаткового покарання (ст. 69 КК України) може мати місце лише за наявності кількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного. У кожному такому випадку суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку зазначити, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання, а в резолютивній – послатися на ч. 1 ст. 69 КК України. При цьому необхідно враховува-

ти не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа під час вчинення злочину, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення злочинних дій тощо [9].

Висновки. З огляду на різноманітну судову практику перегляд судових рішень у кримінальних провадженнях щодо наркозлочинів важливим залиша-

ється питання дотримання прав і свобод людини, а також виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Отже, комплексний аналіз деяких типових помилок під час оскарження судових рішень вказаної категорії дасть змогу стороні захисту уважніше підходити до виконання функцій, визначених законодавством України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text>.
3. Вирок колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Херсонської області від 08.06.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66979085>.
4. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.04.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73438045>.
5. Вирок колегія суддів судової палати у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення Апеляційного суду Донецької області від 07.09.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68696670>.
6. Вирок колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Херсонської області від 24.02.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64928920>.
7. Вирок колегії суддів судової палати у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення Апеляційного суду Донецької області в м. Маріуполі від 21.09.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69052583>.
8. Про практика призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.
9. Вирок колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Київського області від 25.04.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73609748>.